



ISSN 2223-3822

Siriy, E. (2017). Teoretychni rozvidky v kontseptualizatsii sotsialnoi napruzhenosti [Some theoretical exploration in the conceptualization of social tension]. *Socio-Economic Problems and the State*. 16 (1), 139-147.

ТЕОРЕТИЧНІ РОЗВІДКИ В КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ НАПРУЖЕНОСТІ

Євген Сірій

Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

просп. Глушкова, 4д, 03680, м.Київ,

e-mail: socio1@mail.ru

д-р соціол.н., проф. керівник НДС факультету соціології



Article history:

Received: February, 2017

1st Revision: April, 2017

Accepted: May, 2017

JEL classification:

Z13

UDC:

316. 47. 316.285

Abstract: У статті розглядаються пошукові моменти концептуалізації соціальної напруженості. В аналізі різних «прийнятних» теорій, що торкаються даного предмету, припускається, що найбільшу валідність представляє теорія відносної депривації Т. Гарра і Дж. Девіса. Представляють інтерес теоретичні розробки Р. Мертонна, Дж. Долларда, Р. Аткинсона, А. Сена, С. Паугама, Ф. Фаррінгтона, та інші теоретичні розробки сучасних зарубіжних дослідників, котрі дозволяють констатувати про формування сучасної деприваційної теорії, котра найбільш прийнятним чином пояснює механізм розвитку соціальної напруженості. Крім того, були здійсненні теоретичні розвідки у формуванні новітніх проєкцій розвитку концептуальної моделі соціальної напруженості, відповідно до яких були використанні ідеї щодо феномену недовіри (М. Доган), індивідуалізації та Я - ідентичності (Н. Еліас), стану і ефективності соціальних зв'язків в аспекті інтерактивних процесів соціальної ексклюзії (Т. Барчард, Р. Левітас, С. Паугам, Ф.Т овардс та ін.).

Keywords: соціальна напруженість, теорії напруженості, валідність теорії, теорія депривації, індивідуалізація, недовіра, ексклюзія.



Сірій Є. Теоретичні розвідки в концептуалізації соціальної напруженості [Електронний ресурс] / Євген Сірій // Соціально-економічні проблеми і держава. — 2017. — Вип. 1 (16). — С. 139- 147. — Режим доступу до журн.:

<http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2017/17sevksn.pdf>.



This open access article is distributed under a Creative Commons Attribution (CC-BY) 4.0 license.

1. Постановка проблеми.

Розкритість інформаційно-аналітичного поля у системі вітчизняних соціогуманітарних наук упродовж двадцяти п'яти років на широкому пострадянському просторі надала і дає можливість усвідомити іманентність нашому суспільству такого явища як соціальна напруженість. Будучи детермінованою незадоволеністю потреб людей, вона стала невід'ємним атрибутом сучасного життя.

Зараз проблематика соціальної напруженості стала вельми актуальна. Інтерес до дослідження її проявів з боку фахівців з різних наукових галузей, зокрема соціології, достатньо належний. Однак, у цьому дослідницькому полі існує немало проблем. Актуальність та мета дослідження обумовлена не тільки необхідністю вивчення особливостей прояву соціальної напруженості в умовах трансформації соціальної структури сучасного українського суспільства, але і уточненням теоретико-методологічних принципів її соціологічного аналізу. З цим, вкрай актуальним представляється вибудова соціологічної концептуалізації та відповідного інструментарію для її вимірювання.

2. Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблематика, пов'язана з аналізом і осмисленням соціальної напруженості в нашому суспільстві, є відносно новою для вітчизняної соціології. Але, все ж є доволі чималий досвід. Окремі теоретичні та прикладні аспекти її вивчення презентувалися у дослідженнях: Є. Головами, Н. Панівної, Л. Бевзенко, І. Бекешкіна, О. Владико, В.Н ебоженка, О. Балакіревої, М. Міщенко, Е. Ключенка, М. Слюсаревського, Н. Ходорівської та інших.

3. Невирішена частина проблеми.

Неповний перелік дослідницьких практик вказує на їх предметну різноплановість та структурність. Кожна з них по-своєму достойна уваги та певного використання відповідного дослідницького досвіду. Однак у нашому випадку йдеться про теоретичні та в подальшому емпіричні формати концептуальної моделі соціальної напруженості, котра відповідатиме запитам валідизації та верифікації у цьому предметно-пізнавальному полі. І починати комплексний аналіз варто не тільки з онтологічних, але й інших сторін та підходів теоретичного «базису» цього явища.

4. Виклад основного матеріалу.

Соціальну напруженість вивчали Е. Дюркгейм, Р. Мертон, Т. Парсонс, Н. Смелзер, Л. Козер, Л. Фестінгер, К. Левін, Р. Ліпін, Т. Гарр та інші, котрі вважали, що її причинами можуть бути як індивідуальні психологічні, так і соціальні причини. Спробу її пов'язати з рівнем задоволення базових потреб людей і соціальних груп ми знаходимо у їхніх розробках. В основі класичного соціального конфлікту досить часто у своєму форматі лежав феномен незабезпеченості існування значної маси населення. Про це, зокрема вказували: у ранній соціології – К. Маркс, у новітній – Р. Мертон, Н. Смелзер, у сучасній – Т. Гарр. Такі дії і сьогодні можна побачити, і саме у нас, в тих масштабах, в яких в сучасному суспільстві зберігається індустріальний сектор і пов'язані з ним політико-економічні проблеми.

Так або інакше видно, що саме ця характеристика, в різних своїх варіативних проявах присутня у всіх фокусованих теоріях. Однак аналіз відповідних наукових джерел призвів нас до висновку, що найбільшим рівнем валідності із них, на що ми акцентуємо увагу, є концепт депривації, і зокрема теорія «відносної депривації»,

запропонована Дж. Девісом [1, с.5—19; 2] і Т. Гарром [3; 4], та розширене іншими дослідниками. І одним з ключових пояснень виникнення напруженості і протесту є теорія депривації, сприйняття «розбіжності між ціннісними очікуваннями (правом претендувати) людей і їх ціннісними можливостями (могли б отримати) [3, 61]. Подібного роду пояснення, що «наближені» до даної теорії ми знаходимо у працях: П. Штомпки, Р. Мертона, Г. Лассуелла, Дж. Долларда, Н. Смелзера. Р. Мертон – як певні витoki концепції депривації у розгляді соціальної напруженості як можливий результат конфлікту між надмірно акцентованою в суспільстві метою і доступними засобами для її досягнення. Тактики протестуючих та незадоволених спрямовані на привернення уваги влади і широких кіл до невідповідності рівня їх життя. Запропоноване Р. Мертоном визначення депривації пов'язане з бажанням депривованих груп змінити існуючу соціальну систему, яка обмежує їх в доступі до прав, ресурсів тощо [5].

Один з витоків концепції депривації Р. Мертон, розглядав даний феномен як можливий результат конфлікту між надмірно акцентованою в суспільстві метою і доступними засобами для її досягнення [5, с.263–265]. Згідно Мертону можна розуміти причину потенційного конфлікту, або в нашому випадку, навіть зростання соціальної напруженості як невідповідність між уявленнями про належне (визначене культурою, законними правами) і формальним механізмом реалізації потреб, прав, можливості доступу до різного роду ресурсів (через норми законодавства, дії влади). Наявність невідповідності веде до можливості використання альтернативних (поза нормами законодавства) форм досягнення прав (зокрема, протестних акцій). Тут, як бачимо, проявляються не тільки «матеріалістичні» моменти мотиваційних механізмів розвитку соціальної напруженості, але і «модерністські» (слідуючи логікою Р. Інглхарта). Запропоноване Р. Мертоном визначення депривації є, не що інше, як бажання деприваційних груп змінити існуючу соціальну систему, що обмежує їх права, доступ до ресурсів [5, с.275; 6]

Положення цієї концепції подібні з тим, що Н. Смелзер (його робота «Теорія колективної поведінки») убачав в причинах соціальної нестабільності і конфліктності, а саме – чинник структурного напруження, який демонструє вплив політичних і економічних криз, безробіття, бідності, військових загроз тощо [7].

Р. Дарендорф і П. Штомпка в дослідженні соціальної напруженості і конфліктності з позиції соціоструктурного аналізу виділяли можливі соціальні активні діючі групи в цих динамічних психо-соціальних процесах. Ієрархічна диференціація насущних інтересів приводить до напруженості, посилення незадоволеності, що спонукає людей приєднуватися до протестних або реформаторських рухів. На їх думку, ті, хто позбавлений доступу до ресурсів, у кого немає надії на успіх, і складають «людський матеріал» соціальних рухів, «включаючись» в них [8; 9; 10].

Ключовим пронизенням деприваційної теорії є пояснення того, що люди озлоблюються, оскільки відчувають, що у них не вистачає засобів для того, щоб змінити своє життя, реалізувати свої очікування [3; 10]. Згідно аргументації Т.Гарра, самоідентифікація таких груп може здійснюватися на основі чинників економічного становища, політичних пристрастей, релігії, різних соціокультурних проблем – можна сказати на конкретних ситуацій сприйняття суспільством соціальної політики – це протести, викликані незадоволеністю соціальною політикою.

Очікування подальшого задоволення потреб, які все зростають, замінюються тривогою і крахом надій, оскільки реальність все більше віддаляється від тієї, яка передбачалася [1; 2; 10]. Тому, як пояснює інше джерело даної концепції – Дж.Девіс, напруженість, конфлікти, революції відбуваються тоді, коли за тривалим об'єктивним економічним і соціальним розвитком слідує період стагнації [1; 2; 10].

Дослідження Т. Гарра та Дж. Девіса носять чітко виражений соціологічний характер. Його теоретичні дослідження опираються на великий об'єм емпіричних даних, приведених у працях інших учених, зокрема істориків і соціальних психологів (правда, він нарікає на недолік експериментальних досліджень, що мають справу з соціально-психологічними механізмами колективного насильства, особливо у незахідних країнах). На думку П. Штомпки, зі всіх теорій про «революцію» теорія «відносної депривації» породжує найбільше число специфічних гіпотез, що піддаються перевірці [10, с.381]. Саме завдяки дослідженням Т. Гарра концепція відносної депривації набула широкого поширення в процесі вивчення колективного політичного насильства. Надалі, дана концепція була критично переосмислена і доповнена новими чинниками зокрема кореляцією між низькою легітимністю політичної системи та дестабілізуючим ефектом відносної депривації.

В рамках даної теорії суть політичного насильства, як однієї з форм проявлень, кульмінації соціальної напруженості, розглядається через призму не тільки відносної депривації Т. Гарра і Дж. Девіса, але і теорії фрустрації Дж. Долларда, Н. Міллера, Л. Берковіц [6]. Стан фрустрації виникає зокрема в ситуації розчарування, нездійснення значущої для особи мети, потреби; виявляється в гнітючій нарузі, тривожності, відчутті безвихідності. Її кульмінацією може бути як залишкова невпевненість в собі, а також характерні способи дії, такі як агресивність в поведінці і т.п. Виникнення насильницької боротьби часто пов'язане з фрустрацією і, навпаки, відчуття фрустрації приводить до певних форм насильницької боротьби. Вона породжує різні моделі поведінки, і агресія є однією з них [11]. Дж. Доллард вважає, що соціальні групи вдаються до насильницької боротьби саме із - за невідповідності між тим, що є, і тим, на що вони (на їх думку) заслуговують.

Поняття «депривації» (лат. *deprivatio* — втрата, скорочення або повне позбавлення можливості задовольняти основні потреби — психофізіологічні або соціальні) відноситься до багатофакторних проблем, які відображають обмеженість доступу або недоступність різних ресурсів, цінностей і можливостей для певних соціальних груп. Ця теорія має справу з розривом між суб'єктивними очікуваннями щодо низки цінностей і реальними можливостями доступу цих до них» [12]. Причиною виникнення подібного протесту може служити ситуації утиску потреб інтересів, прав, свобод, як базових – життєвих, так й інших, наприклад: невідповідності наявної політики або утиск соціальних прав громадян. Невиконання обіцяного, або ж скорочення існуючих можливостей внаслідок реформ, створюють умови для виникнення протестів громадян. І чим більше розбіжність між потребами індивідів і рівнем їх задоволеності, тим вища соціальна напруженість.

Праця Т. Гарра, носить чітко виражений соціологічний характер. Його теоретичні дослідження опираються на великий об'єм емпіричних даних, приведених у працях інших учених, зокрема істориків та соціальних психологів (правда, він нарікає на недолік експериментальних досліджень в незахідних країнах). За оцінкою П. Штомпки, із всіх теорій, ця деприваційна теорія породжує найбільше число специфічних, таких, що піддаються перевірці гіпотез [10, с.381].

Увага соціологів все частіше звертається до зворотної сторони довіри – до феномену недовіри, котра з повним правом може розглядатися як самостійна дослідницька проблема [13, с.905-919.]. У цьому аспекті представляє певний інтерес робота французького соціолога М. Догана «Політичне недовіра і дискредитація політиків», що фокусує свою увагу на великій сукупності емпіричних даних. Автор, серед ряду гіпотез в механізмі соціально-політичної напруженості також використовує відносну депривацію, котра загострена на зростаючих очікуваннях населення, що контрастують з погіршенням якості вирішення соціально-економічних проблем. Коли висувуються звинувачення в неефективності або некомпетентності уряду

результатом стає наявність недовіри [14].

Людина західної ментальності заявляє про свої права і свободи, вважаючи, що «права людини» не міф, а документ, який існує для підтвердження того, щоб кожен міг реалізувати себе як унікальну особу. Західна людина впродовж всього ХХ століття упирається своєю свідомістю в так зване соціальне джерело страждань, яке він з обуренням відторгує [15]. Тому, механізм розузгодження між існуючими в суспільстві цілями, і засобами їх досягнення, Р. Мертон вбачає як формування конфлікту, який виникає між законними цілями для членів суспільства, і наданою соціальною системою легітимними способами досягнення даних цілей [5, с.245]. При цьому, супроводжують цей процес стихійні прояви незадоволеності, тривоги, роздратування, хвилювання, безладі і соціальна напруженість, [10, с.372].

У пошуках нових механізмів та моделей соціальної напруженості, принаймі її окремих аспектів, дедалі більше набувають уваги в якості гносеологічного компонента, теорії суб'єктивістського тлумачення. В соціології, визначаючи проблеми діяльних можливостей особистості, її статусно-рольових характеристик, конструктивних та деструктивних життєвих стратегій, ціннісних уподобань тощо, здійснювались дослідження соціальних наслідків егоцентричного прояву індивідуалізму. Перебіг індивідуалізації, як правило, супроводжується напруженням соціальних відносин, яке відбувається через різні особистісні наміри людей впоратися з новими свободами і обов'язками. Це бачення проблеми людини у фіксації її уваги на Я - ідентичності і на правах людини відповідає ментальності західного суспільства, західній цивілізації [15]. Так, німецький соціолог Н. Еліас, автор фундаментального дослідження «Про процес цивілізації», спеціально аналізував відносини між категоріями «суспільство» і «індивід» [16, с.217.], і писав, що для структури найбільш розвинених суспільств наших днів характерний, що тому, що відрізняє людей один від одного, їхні Я-ідентичності, приписують сьогодні велику цінність, чим тому, що у них є спільне, — їхні Ми-ідентичності. Тому, Я-ідентичність, превалює над Ми-ідентичністю. З впевненістю можна сказати, що західне суспільство давно піднімає цінність «Я» на виняткову висоту.

Окремою гносеологічною канвою у дослідженні механізму розвитку соціальної напруженості, припустимо, за логікою виступають характеристики асоціативності, процеси об'єднання/роз'єднання, соціальної включеності/виключення. Ідеї про використання соціальної інклюзії/ексклюзії для пояснення різних суспільних процесів, привертають до себе все більшої уваги. Перше, на індивідуальному рівні припускає сукупну наявність кількох компонентів: це включеність в групу, включеність в діяльність і (суб'єктивний компонент інклюзії) відчуття включеності, належності, позитивну самоідентифікацію, емоційний контакт з соціумом. Інклюзії також сприяють особовій активності, товариськості, розвитку кола інтересів [17, с.51-58]. Певними характеристиками повинно володіти і суспільство, котре сприяє активізації інклюзивних процесів, – бути відкритим, таким, що приймає, тобто надавати індивідові можливість включення, що явно, перешкоджає соціальній напруженості. Однак предметом аналізу більш є скоріше протилежне йому поняття – соціальна ексклюзія, як багатовимірний кумулятивний процес, що порушує соціальні зв'язки індивідів або груп і що перешкоджає їх участі в житті суспільства, і стан знедоленої людини індивідів або груп, що виникає унаслідок цього процесу [17, с.36].

Соціальна ексклюзія – це не тільки науковий, але і соціально-політичний концепт, що широко розповсюдився в західноєвропейських дискусіях, пов'язаних з проблемами бідності, маргінальності і депривації з середини ХХ століття і вельми популярний в наші дні, завдяки дослідженням Р. Аткинсона, Т. Барчарта, Ф. Фаррінгтона, С. Паугама, Ф. Товардса, Р. Левітас, А. Сена та інших [18; 19; 20]. Британська дослідниця Р. Левітас, стверджує, що поняття ексклюзії, як інструмент

опису різноманітних наслідків бідності і нерівності, придбало сьогодні конотації і протиставляється інтеграції, переважно в ринок праці [21] Тому, регулярна зайнятість і отримання доходів від неї розглядаються як «кращий захист від соціального виключення».

Все ж таки, на наших соціальних умовах, в дослідницьких практиках ще не доведений корелят інклюзії/ексклюзії і соціальній напруженості. Хоча, певний сенс в цьому зав'язаний. Інклюзія припустимо перешкоджає розвитку соціальної напруженості, а ексклюзія, можливо стає одним із системних (індивід-група) чинників розвитку напруженості, однак верифікації щодо її прямої екстраполяції у поле політичних несподобань чи протестності у наших реаліях – не виявлено. Крім того, в сучасній соціології поняття соціальної ексклюзії описується у поєднанні стану багатомірної відносної депривації індивідуумів та соціальних груп (А. Сен, Р. Левітас, С. Паугам) [22,с.41-62]. У даному випадку це актуалізує дослідження у цій проблематиці.

Можна і надалі продовжувати аналітичний огляд, але, у всякому разі, стає ясно, що ми потребуємо в теоретичних поясненнях причин соціальної напруженості, протестних настроїв та конфліктів, так само як і в емпіричній інформації, яка дозволила б нам застосувати ці теорії до оцінки вірогідності їх зростання. Приходить на пам'ять відома і розповсюджена серед вчених фраза : «Немає нічого практичнішого за хорошу теорію».

Можна констатувати, що в світовій теоретичній та вітчизняній соціології вже сформулювалась певна система усталених наукових поглядів на соціальну напруженість як на важливе атрибутивне соціальне явище та процес суспільного життя. Водночас з'ясовано, що погляди вчених на соціальну напруженість як на спеціалізований об'єкт та предмет соціологічного вивчення позначаються суттєвими концептуальними відмінностями.

5. Висновки та пропозиції.

В теоретичній соціології ХХ та ХХІ століття сформувались різні парадигмальні напрямки дослідження соціальної напруженості, серед яких найбільш поширеними та впливовими є функціоналістська, конфліктологічна та інтеракціоністська парадигми. В концептуальних межах даних парадигм даються різні тлумачення причин, онтологічних проявів, функціональних і дисфункціональних наслідків соціальної напруженості в контексті проблематики системної інтеграції практик взаємодій та комунікацій індивідуальних та колективних суб'єктів суспільного життя. Однак, на нашу думку, саме сучасна теорія депривації видає високий рівень дотичності до багатьох інтерпретативних положень щодо самої соціальної природи напруженості, так і дотичних до неї процесів. Не слід сприймати цю теорію як догму, оскільки проблема соціальної депривації залишається ще недостатньо вивченою. Але, важливим є обґрунтування доцільності використання теоретичного конструкту хронічної соціальної депривації, який інтегрує ідеї теорії відносної депривації (Т. Гарр, Дж. Девіс), фрустраційної теорії (Д. Доллард), теорії соціальної напруги Р. Мертона та ін. Вона володіє достатнім пізнавальним ресурсом щодо останньої, і комунікативним ресурсом щодо взаємоузгодження з іншими відповідними суб'єктивістськими теоріями. Однак ключовими аспектом концептуальної моделі соціальної напруженості повинні бути не лише депривація і погіршення самопочуття населення, а стан і ефективність соціальних зв'язків. Новітні проєкції розвитку наявної концептуальної моделі соціальної напруженості зв'язуються інтерактивними процесами соціальної ексклюзії, які обумовлюють появу, утвердження та розвиток різних форм протестної активності населення. Тому і цей дослідницький вектор потрібно розвивати в якості пізнавального потенціалу дослідження соціальної напруженості.

Author details (in Russian)**Теоретические разведки в концептуализации социальной напряженности**

Евгений Сирый

*Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко.**просп. Глушкова, 4д, 03680, г.Киев,**e-mail: socio1@mail.ru**д-р социол.н., проф. руководитель НДС факультета социологии*

Аннотация. В статье рассматриваются поисковые моменты концептуализации социальной напряженности. В анализе различных «приемлемых» теорий, касаемых её, наибольшую валидность представляет теория относительной депривации Т. Гарра и Дж. Девиса. Представляют интерес теоретические разработки Р. Мертона, Дж. Долларда, Р. Аткинсона, А. Сена, С. Паугама, Ф. Фаррингтона, и другие теоретические разработки современных зарубежных исследователей, которые позволяют констатировать о формировании современной депривационной теории, которая наиболее приемлемым образом объясняет механизм развития социальной напряженности. Кроме того, были осуществимы теоретические разведки в формировании новейших проекций развития концептуальной модели социальной напряженности, в соответствии с которыми были использованы идеи относительно феномена недоверия (М. Доган), индивидуализации и Я - идентичности (Н. Елиас), состояния и эффективности социальных связей в аспекте интерактивных процессов социальной эксклюзии (Т. Барчардт, Р. Левитас, С. Паугам, Ф. Товардс и др.).

Ключевые слова: социальная напряженность, теории напряженности, валидность теории, теория депривации, индивидуализация, недоверие, эксклюзии.

Author details (in English)**Some theoretical exploration in the conceptualization of social tension**

Evgenii Siriy

*Taras Shevchenko KNU**Glushkova aven., 4d, 03680, Kiev,**e-mail: socio1@mail.ru**Dr., Prof., Head of the SRC of sociology faculty*

Abstract. The article deals with the search aspects of social tension conceptualization. The analysis of different "acceptable" theories, which explain the social tension, assumes that the theory of relative deprivation by T.Gurr and J.Dewis is the most valid one. Theoretical developments of R. Merton, Dzh. Dollarda, R. Atkinsona, A. Sena, S. Paugama, F. Farringtona, and other theoretical material of modern foreign researchers are of great interest, which allow us claim of modern deprivation theory development. The above-mentioned theory explains the mechanism of social tension development in the most acceptable way. In addition, some theoretical exploration on the formation of new views concerning a conceptual model of social tension development has been done. Correspondingly, the ideas on mistrust phenomenon (M.Dogan), individualization and I - identity (N. Elias), state and effectiveness of social ties concerning the interactive processes of social exclusion (T. Barchartd, R. Levitas, S. Paugam, F. Towards and others) have been used.

Keywords: social tension, theories of tension, validity of the theory, theory of deprivation individualization, distrust, exclusion.

Appendix A. Supplementary material

Supplementary data associated with this article can be found, in the online version, at <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2017/17sevksn.pdf>

Funding

The authors received no direct funding for this research.

Citation information

Siriy, E. (2017). Teoretychni rozvidky v kontseptualizatsii sotsialnoi napruzhenosti [Some theoretical exploration in the conceptualization of social tension]. *Socio-Economic Problems and the State*. 16 (1), 139-147. <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2017/17sevksn.pdf>

Використана література:

1. Davies, James C. 1962. 'Toward a theory of revolution', *American Sociological Review*, 27, pp. 5—19.
2. Davies, James C. 1971. *When Men Revolt and Why*. New York: Free Press.
3. Gurr, Ted 1970. *Why Men Rebel*. Princeton: Princeton University Press.
4. Гарр Т.Р. Почему люди бунтуют. - СПб.: Питер, 2005. - 461 с.
5. Мертон Р. Социальная теория и социальная структура. М.: АСТ, 2006. 880 с.
6. Берковиц Л. Агрессия: причины, последствия, контроль. - СПб.,-2001. 244с.
7. Smelser N. *Theory of Collective Behavior*.-N.Y.: Free Press, 1962.- 237p.
8. Dahrendorf, Ralf 1959. *Class and Class Conflict in Industrial Society*. Stanford: Stanford University Press ;
9. Oberschall, Anthony 1973. *Social Conflict and Social Movements*. Englewood Cliffs: Prentice Hall
10. Штомпка П. Социология социальных изменений / Пер. с англ. под ред. В.А. Ядова.- М.: Аспект Пресе, 1996. - 416с.
11. Румянцева Т.Г. Понятие агрессивности в современной зарубежной психологии. - М., 1994.- 256 с.
12. Ожиганов Э.Н. Политическая напряженность: имитационное моделирование и раннее предупреждение// Аналитический вестник. - № 9 (354)-2008. с. 10-21.
13. Sztompka P. *New perspectives on trust: Rev.essay.*_ American J. of sociology.- Chicago. 2006.-Vol.112.№3.-P.905-919.
14. Dogan. M. *Political distrust and the discrediting of politicians*. Koninklijke Brill NV, Leiden, The Netherlands. Koninklijke Brill NV incorporates the imprints Brill Academic Publishers, BRILL-LEIDEN- BOSTON.2005. 254 p.
15. Пржиленский В.И. Идентичность: обретать, выбирать или конструировать // Философские науки. 2009. №10.
16. Елиас Н. *Общество индивидов*. М., 2001.
17. Астоянц М.С., Россихина И.Г. Социальная инклюзия : попытка концептуализации и операционализации понятия / М. С. Астоянц, И. Г. Россихина // Известия Южного федерального университета. Педагогические науки. - 2009. - N 12. - С. 51-58.
18. Council Employment and Social Policy // Objectives in the Fight Against Poverty and Social Exclusion – 2000. (online): <http://europa.eu.int>.
19. Atkinson R. Combating Social Exclusion in Europe: The New Urban Policy Challenge, *Urban Studies*. – 2000. - vol. 37.
20. Farrington F. Towards a useful definition: advantages and criticism of “social exclusion” (online): <http://www.nof.org.uk>.
21. Levitas R. The concept of social exclusion and the new Durkheimian hegemony// *Critical Social Policy*. – 1996. – vol. 16.
22. Paugam S. *Poverty and Social Exclusion: A Sociological View* // The future of European Martinss Press, 1998. p. 41-62.

References

1. Davies, James C. 1962. 'Toward a theory of revolution', *American Sociological Review*, 27, pp. 5—19.
2. Davies, James C. 1971. *When Men Revolt and Why*. New York: Free Press.

3. Gurr, Ted 1970. Why Men Rebel. Princeton: Princeton University Press.
4. Garr T.R. (2005) Pochemu ljudi buntujut [Why do people rebel]. SPb.: Piter, (2005): 461.
5. Merton R. (2006) Social'naja teorija i social'naja struktura [Social Theory and Social Structure]. M.: AST (2006): 880.
6. Berkovic L. (2001) Agressija: prichiny, posledstvija, kontrol' [Aggression: Causes, Consequences and Control]. Spb. (2001):244.
7. Smelser N. Theory of Collective Behavior.-N.Y.: Free Press, 1962.- 237p.
8. Dahrendorf, Ralf 1959. Class and Class Conflict in Industrial Society. Stanford: Stanford University Press ;
9. Oberschall, Anthony 1973. Social Conflict and Social Movements. Englewood Cliffs: Prentice Hall
10. Shtompka P. (1996) Sociologija social'nyh izmenenij [Sociology of social change] M.: Aspekt Prese (1996): 416.
11. Rumjanceva T. G. (1994) Ponjatie agressivnosti v sovremennoj zarubezhnoj psihologii [The concept of aggression in modern foreign psychology]. M. (1994): 256.
12. Ozhiganov Je.N. (2008) Politicheskaja naprjazhennost': imitacionnoe modelirovanie i rannee preduprezhdenie [Political tensions: simulation and early warning] Analiticheskij vestnik. 9 (354): 10-21.
13. Sztompka P. New perspectives on trust: Rev.essay._ American J. of sociology.- Chicago. 2006.-Vol.112.No3.-R.905-919.
14. Dogan.M. Political distrust and the discrediting of politicians. Koninklijke Brill NV, Leiden, The Netherlands. Koninklijke Brill NV incorporates the imprints Brill Academic Publishers, BRILL-LEIDEN- BOSTON.2005. 254 p.
15. Przhilenskij V.I. (2009) Identichnost': obretat', vybirat' ili konstruirovat' [Identity: find, select or design]. Filosofskie nauki 10 (2009).
16. Elias N. (2001) Obshhestvo individov [Society individuals]. M.(2001).
17. Astojanc M.S., Rossihina I.G. (2009) Social'naja inkluzija : popytka konceptualizacii i operacionalizacii ponjatija [Social inclusion: an attempt to conceptualize and operationalize of the concept]. Izvestija Juzhnogo federal'nogo universiteta. Pedagogicheskie nauki 12 (2009): 51-58.
18. Council Employment and Social Policy // Objectives in the Fight Against Poverty and Social Exclusion – 2000. (online): <http://europa.eu.int>.
19. Atkinson R. Combating Social Exclusion in Europe: The New Urban Policy Challenge, Urban Studies. – 2000. - vol. 37.
20. Farrington F. Towards a useful definition: advantages and criticism of “social exclusion” (online): <http://www.nof.org.uk>.
21. Levitas R. The concept of social exclusion and the new Durkheimian hegemony// Critical Social Policy. – 1996. – vol. 16.
22. Paugam S. Poverty and Social Exclusion: A Sociological View // The future of European welfare a new social contract. edited by Martin Rhodes and Yves Mény. New York. St. Martin's Press, 1998. p. 41-62.



© 2017 Socio-Economic Problems and the State. All rights reserved.
 This open access article is distributed under a Creative Commons Attribution (CC-BY) 4.0 license.
 You are free to:
 Share — copy and redistribute the material in any medium or format Adapt — remix, transform, and build upon the material for any purpose, even commercially.
 The licensor cannot revoke these freedoms as long as you follow the license terms.
 Under the following terms:
 Attribution — You must give appropriate credit, provide a link to the license, and indicate if changes were made.
 You may do so in any reasonable manner, but not in any way that suggests the licensor endorses you or your use.
 No additional restrictions
 You may not apply legal terms or technological measures that legally restrict others from doing anything the license permits.

Socio-Economic Problems and the State (ISSN: 2223-3822) is published by Academy of Social Management (ASM) and Ternopil Ivan Pul'uj National Technical University (TNTU), Ukraine, Europe.

Publishing with SEPS ensures:

- Immediate, universal access to your article on publication
- High visibility and discoverability via the SEPS website
- Rapid publication
- Guaranteed legacy preservation of your article
- Discounts and waivers for authors in developing regions

Submit your manuscript to a SEPS journal at <http://sepd.tntu.edu.ua>

